

Usaha Lembaga Tabung Haji Menangani Cabaran Pengendalian Hal Ehwal Haji, 1969-1985

The Efforts of Lembaga Tabung Haji in Addressing the Challenges of Handling the Hajj Affairs, 1969-1985

Aiza Maslan @ Baharudin ¹ dan Norazlan Hadi Yaacob²

¹Pusat Pengajian Ilmu Kemanusiaan, Universiti Sains Malaysia,

² Jabatan Pengajian Kemasyarakatan & Kewarganegaraan, Universiti Pendidikan Sultan Idris

Email: aizamaslan@usm.my

Abstrak

Lembaga Tabung Haji (LTH) merupakan sebuah institusi yang dipertanggungjawabkan oleh kerajaan Malaysia bagi mengelola segala perkara berhubung hal ehwal pengurusan haji umat Islam di Malaysia. Pencapaian cemerlang yang ditunjukkan oleh LTH menjadi kebanggaan masyarakat Muslim di Malaysia. Walau bagaimanapun, kejayaan yang dikecapi oleh LTH pada hari ini tidaklah diperoleh dengan jalan yang mudah. Sejak penubuhannya pada tahun 1969, LTH tidak pernah sunyi daripada berhadapan dengan pelbagai bentuk cabaran yang sentiasa menguji kewibawaannya sebagai sebuah institusi tunggal yang diberi mandat oleh kerajaan Malaysia untuk mengendalikan pemergian jemaah haji Malaysia ke Tanah Suci Makkah. Kajian ini meneliti pelbagai cabaran yang dihadapi oleh LTH sejak penubuhannya pada tahun 1969 sehingga tahun 1985, setahun selepas penubuhan Muassasah dan usaha yang dilakukan oleh LTH dalam menangani cabaran berkenaan. Antara cabaran terbesar yang harus ditangani oleh LTH adalah persaingan daripada agensi swasta dan penipuan agensi terbabit terhadap jemaah haji. Kaedah kajian kepustakaan akan digunakan dalam kajian ini, khususnya Laporan Tahunan Lembaga Tabung Haji.

Kata kunci: Lembaga Tabung Haji, orang Melayu, Makkah, ibadah haji, Muassasah.

Abstract

Lembaga Tabung Haji (LTH) is an institution commissioned by the government of Malaysia in the management of hajj affairs for the muslims in Malaysia. The excellent performance of the LTH has become the pride of muslims in Malaysia. However, the success of LTH was not handed down on a silver platter. Since its inception in 1969, LTH had gone through numerous challenges which tested the integrity of it as the only institution mandated by the government of Malaysia to manage the hajj pilgrimage from Malaysia to the holy land of Makkah. This study scrutinizes the various challenges faced by LTH since its commencement in 1969 until 1985, a year after the set up of the Muassasah and the efforts taken in solving them. Among the major challenges dealt with is the competition from private hajj operators and fraudulent practices by some unscrupulous hajj operators against the hajj pilgrims. Literature studies method will be used in this research, in particular The Annual Report of LTH.

Keywords: Lembaga tabung Haji, the Malays, Makkah, hajj, Muassasah.

Pendahuluan

Catatan sejarah membuktikan bahawa pemergian orang Melayu menunaikan ibadah haji ke Tanah Suci Makkah pada zaman awal mendedahkan mereka dengan pelbagai bentuk cabaran dan permasalahan. Antara cabaran terbesar yang terpaksa diharungi oleh jemaah haji adalah cabaran daripada aspek pengangkutan dan kesihatan bukan sahaja sejak berada di pelabuhan berlepas tetapi juga semasa berada dalam pelayaran dan ketika berada di Tanah Suci. Selain berhadapan dengan eksploitasi pelbagai pihak yang ingin mengaut keuntungan, jemaah haji Melayu juga berhadapan dengan pelbagai ancaman wabak penyakit. Isu kesesakan

kapal haji dan peranan haji sebagai agen penularan wabak penyakit berjangkit akhirnya telah mendesak campur tangan pihak British dalam hal ehwal pengurusan haji orang Melayu.

Namun begitu, pengerjaan ibadah haji orang Melayu kemudiannya memasuki era baru setelah penubuhan Lembaga Tabung Haji (LTH) pada tahun 1969. Profesor Diraja Ungku Abdul Aziz telah memperkenalkan dan mengetengah konsep Tabung Haji yang dilihat dapat membantu orang Melayu menyimpan secara beransur-ansur tanpa terlibat dengan riba, sekali gus membaiki kedudukan ekonomi mereka. Sebagai sebuah institusi yang dipertanggungjawabkan untuk menguruskan hal ehwal haji masyarakat Muslim di Malaysia, tugas dan amanah yang dipikul oleh LTH amat besar. Salah satu tujuan penubuhan LTH adalah untuk menjamin keselesaan bakal-bakal haji Malaysia daripada aspek penyediaan kewangan sehinggalah kepada urusan pengangkutan dan penginapan.

Persaingan dengan Agensi Swasta

Dalam usaha memberikan perkhidmatan yang terbaik kepada jemaah haji LTH sentiasa berhadapan dengan pelbagai bentuk cabaran. Walau bagaimanapun, kecaman demi kecaman yang diterima tidak pernah melumpuhkan institusi terbabit untuk terus berkhidmat demi memastikan masyarakat Muslim di Malaysia dapat merealisasikan cita-cita mereka melengkapkan Rukun Islam kelima.

Salah satu cabaran terbesar yang harus dihadapi oleh LTH ialah persaingan daripada agensi-agensi swasta, iaitu syarikat-syarikat persendirian yang tidak mempunyai hubungan secara langsung dengan LTH tetapi bertindak menguruskan pemergian orang Melayu ke Tanah Suci. Penglibatan agensi-agensi swasta telah bermula sejak awal penubuhan LTH lagi berikutan ketidakupayaan LTH menyediakan kemudahan pengangkutan kepada semua jemaah haji Malaysia pada peringkat awal penubuhannya. Sebelum tahun 1975, kesemua penerbangan udara ke Tanah Suci Makkah diuruskan oleh agensi-agensi swasta (Mc Donnell, 1986: 491-492).

Namun begitu, setelah LTH menubuhkan agensi pengangkutannya sendiri dan memulakan perkhidmatan sewa khas penerbangan, jemaah haji telah disaran menggunakan perkhidmatan LTH bagi mengelakkan mereka daripada terkandas dalam perjalanan dan ditipu oleh agensi-agensi swasta. Buat pertama kalinya dalam sejarah pengerjaan haji orang Melayu, semua jemaah haji yang menggunakan perkhidmatan LTH telah berangkat ke Tanah Suci dengan 22 buah penerbangan sewa khas menggunakan pesawat Boeing 707 yang dikendalikan bersama oleh LTH dan *Malaysian Airline System (MAS)* pada tahun 1977. Kira-kira 200 orang jemaah haji dari Utara Semenanjung telah menaiki penerbangan dari Bayan lepas, Pulau Pinang. Sehingga tahun 1980-an, penerbangan jemaah haji juga dibuat menggunakan pesawat DC 10 yang disewa khas daripada syarikat *Lakers Airways*, London (Laporan Tahunan Haji 1979).

Sejak tahun 1978, LTH telah mula mengorak langkah menggiatkan kempen bagi mengekang penglibatan agensi swasta dalam pengurusan haji. Agensi swasta tidak lagi diberi kebenaran menguruskan pemergian jemaah haji ke Tanah Suci memandangkan LTH telah berupaya menguruskan sendiri penerbangan jemaah haji. Pelbagai kesulitan yang dihadapi oleh jemaah haji yang menggunakan perkhidmatan agensi swasta sering dimuatkan secara meluas di dada akhbar tempatan pada sekitar tahun 1970-an dan 1980-an (*Berita Harian*, 10 Jun 1985; *Berita Harian*, 24 Ogos 1981; *Berita Harian*, 20 November 1981; *Berita Harian*, 21 November 1981). Antara masalah yang sering dilaporkan melibatkan kes jemaah haji yang terkandas di pertengahan jalan, sebilangannya terpaksa menguruskan sendiri urusan makan, minum dan pengangkutan dan terdapat juga kes jemaah haji terpaksa meminta bantuan keluarga di kampung agar menyediakan wang perbelanjaan dan tambang perjalanan pulang menyebabkan keluarga di kampung terpaksa bergolok-gadai bagi membiayai mereka (*Berita Harian*, 9 September 1984).

Pada tahun 1978, akhbar *Berita Harian* (23 Disember 1978) melaporkan kira-kira 150 orang jemaah haji dari Kedah tidak dibenarkan menunaikan ibadah haji dan telah dihantar pulang oleh kerajaan Arab Saudi setelah berada dua minggu di Tanah Suci Makkah kerana menggunakan visa umrah. Manakala, seramai 30 orang jemaah haji dari Kelantan, kebanyakannya terdiri daripada petani dan nelayan telah kerugian lebih RM100,000.00 akibat penipuan agensi swasta pada tahun 1981. Pada tahun yang sama, kira-kira 116 orang jemaah haji Malaysia terkandas di Pakistan kerana tidak berjaya mendapatkan visa untuk

memasuki Arab Saudi. Pihak LTH terpaksa mendapatkan visa bagi mereka yang terkandas (Zainal Abidin Abd. Wahid et. all, 1993: 157). Modus operandi agensi swasta adalah menguruskan penerbangan jemaah haji Malaysia ke Tanah Suci melalui Bangkok dan Singapura. Namun begitu, mulai tahun 1981 LTH telah berjaya menjalinkan kerjasama dengan kerajaan Singapura bagi membendung aktiviti berkenaan (*Berita Harian*, 20 November 1981; *Berita Harian*, 21 November 1981).

Mengikut laporan akhbar *Berita Harian* (20 November 1981) Akta LTH 1969 menetapkan bahawa mana-mana pihak yang membawa jemaah haji Malaysia ke Makkah tanpa kebenaran LTH atau kerajaan Malaysia boleh dikenakan denda sebanyak RM30,000.00. Kuasa pentadbiran mutlak hal ehwal haji yang diterajui oleh LTH telah diperkukuhkan dengan keputusan kerajaan Arab Saudi mengeluarkan visa hanya kepada jemaah haji yang menggunakan perkhidmatan LTH mulai tahun 1981. LTH juga telah mengambil tindakan menyekat perkhidmatan kebajikan dan perubatan bagi jemaah haji yang tidak melalui LTH. Tindakan berkenaan merupakan salah satu langkah LTH bagi mengurangkan persaingan agensi swasta (McDonnell, 1986: 493-494). Walaupun denda yang keras telah ditetapkan bagi mereka yang mencabuli arahan berkenaan, agensi swasta masih juga berleluasa kerana perkhidmatan mereka masih mendapat sambutan daripada masyarakat Muslim di Malaysia. Pada tahun 1984, masih terdapat sekurang-kurangnya 5% jemaah haji Malaysia menunaikan haji melalui agensi swasta sebagaimana yang ditunjukkan dalam Jadual 1.

Dua buah kumpulan jemaah haji swasta yang dikenal pasti pada tahun 1984 ialah kumpulan yang dianjurkan oleh Haji Ahmad Hassan Sallehuddin seramai 35 orang dan kumpulan Darul Arqam seramai 57 orang. Walau bagaimanapun, kumpulan yang pertama telah mengalami beberapa kesulitan ketika berada di Makkah sehingga menyebabkan mereka meminta bantuan LTH dan mereka dikehendaki menjelaskan bayaran sama seperti jemaah haji LTH (Laporan Tahunan Jabatan Haji, 1984).

Agensi swasta menjadi pilihan kebanyakan orang Melayu dari negeri-negeri di pinggir Semenanjung seperti Kedah, Johor dan negeri yang mempunyai kecenderungan politik yang berbeza seperti Kelantan. Bagi masyarakat Kelantan, sememangnya wujud ketidaksefahaman antara kerajaan negeri dengan kerajaan pusat akibat haluan politik yang berbeza. Terdapat kepercayaan dalam kalangan orang Melayu di Kelantan bahawa pengerjaan haji di bawah pengelolaan kerajaan pusat yang disifatkan sebagai tidak Islamik akan mencemarkan pahala pengerjaan haji (McDonnell, 1986: 491-493). Dalam tahun 1980, seorang menteri di Jabatan Perdana Menteri telah menafikan tuduhan yang dibuat oleh sebuah akhbar di Kelantan bahawa pengerjaan haji melalui LTH menyebabkan pengerjaan haji seseorang itu tidak sah (McDonnell, 1986: 491-493). LTH telah berusaha menangani perkara tersebut dengan mengurangkan kadar tambang bagi penerbangan dalam negeri di antara Kelantan dengan Subang bertujuan menggalakkan penyertaan masyarakat Melayu Kelantan (McDonnell, 1986: 493-494).

Haluan politik yang berbeza turut mendorong segelintir anggota pergerakan Islam seperti Parti Islam Semalaysia (PAS) dan Darul Arqam menggunakan perkhidmatan agensi swasta. Peranan haji sebagai salah satu elemen dalam pembinaan negara dan usaha mempolitikkan haji pada peringkat antarabangsa telah mewujudkan pandangan bahawa pemilihan agensi swasta merupakan ancaman kepada kerajaan (Shanti Nair, 1997: 144). Salah satu insiden yang menarik perhatian masyarakat antarabangsa ialah penangkapan tujuh orang jemaah haji Malaysia yang menggunakan perkhidmatan agensi swasta pada 4 September 1983 kerana memiliki risalah dan gambar berbentuk propaganda yang telah diharamkan oleh kerajaan Arab Saudi. Jemaah haji dilarang keras membawa masuk ke Arab Saudi risalah dan gambar berbau politik terutamanya gambar Ayatollah Khomeini. Kerajaan Arab Saudi mempunyai hubungan yang tidak begitu baik dengan Iran berikutan wujudnya perbezaan fahaman di antara kedua-duanya. Kerajaan Arab Saudi berfahaman Sunni, manakala Iran pula berfahaman Syiah. Akibat peristiwa berkenaan, kesemua jemaah haji Malaysia dan Indonesia yang tiba dengan pesawat selepasnya diwajibkan menjalani pemeriksaan badan oleh pihak keselamatan Lapangan Terbang King Abdul Aziz, Jeddah. Demi mengukuhkan hubungan dua hala di antara Malaysia dengan Arab Saudi, LTH berjanji akan mengetatkan lagi pengawasan terhadap jemaah haji Malaysia (Fail LUTH Machang, Maklumat Haji 1403 Hijrah dan 1404 Hijrah). Bagi menentukan semua jemaah haji Malaysia mengikut peraturan-peraturan yang ditetapkan

oleh kerajaan Arab Saudi, LTH sekali lagi mengadakan perundingan dengan kerajaan Arab Saudi pada tahun 1984 agar visa dikeluarkan hanya kepada jemaah haji LTH (Laporan Tahunan Jabatan Haji, 1984).

Jadual 1: Jemaah Haji LTH dan swasta, 1964-1984

TAHUN	LTH	SWASTA	%	JUMLAH
1964	159	4,907	98.8	5,066
1965	400	4,814	92.3	5,214
1966	813	5,688	87.5	6,501
1967	2,000	4,611	69.7	6,611
1968	1,627	4,844	74.9	6,471
1969	8,100	550	0.6	8,650
1970	8,571	1,131	11.6	9,702
1971	9,069	1,581	14.8	10,650
1972	7,615	2,780	26.7	10,395
1973	11,918	1,065	3.5	12,983
1974	11,845	3,521	16.4	15,366
1975	13,737	1,998	12.7	15,735
1976	3,437	69	2.0	3,506
1977	3,459	819	19.0	4,278
1978	7,143	355	5.0	7,498
1989	10,365	51	0.5	10,416
1980	14,229	841	5.5	15,070
1981	22,052	652	3.0	22,704
1982	24,294	883	3.0	25,277
1983	23,841	1,172	4.6	25,013
1984	23,479	1,270	5.14	24,749

Sumber: Laporan Tahunan Haji (1964-1984); McDonnell (1986: 550)

Walau bagaimanapun, hakikatnya pengerjaan haji melalui agensi swasta bukan hanya semata-mata untuk menyatakan kecenderungan politik yang berbeza atau suatu tindakan menentang kerajaan. Salah satu faktor pendorong pemilihan tersebut ialah harga tambang yang ditawarkan oleh agensi swasta jauh lebih murah berbanding harga yang ditawarkan oleh LTH (*Berita Harian*, 9 September 1984). Kecenderungan tersebut juga disebabkan oleh hasrat untuk tinggal lebih lama di Tanah Suci yang mana hasrat berkenaan hanya boleh ditunaikan jika menggunakan perkhidmatan agensi swasta. Menjelang tahun 1984, jangka waktu berada di Tanah Suci ialah antara 35 hingga 45 hari, sedangkan melalui agensi swasta jemaah haji boleh tinggal kira-kira dua bulan (*Berita Harian*, 6 Mac 1984). Bagi menyaingi agensi swasta, LTH telah mengorak langkah memperkenalkan perkhidmatan pakej haji mulai tahun 1985 yang mana segala urusan kenderaan, tempat penginapan dan makan minum selama di Tanah Suci diuruskan oleh pihak penganjur yang dipersetujui oleh LTH (Laporan Ketua Rombongan Haji, 1986).

Bermulanya Sistem Muassasah

Pelaksanaan Sistem Muassasah oleh kerajaan Arab Saudi terhadap semua jemaah haji Asia Tenggara termasuk Malaysia mulai tahun 1984 mewujudkan cabaran yang tidak kurang hebatnya kepada LTH. Sistem berkenaan merupakan gabungan sheikh haji yang sebelum ini berkhidmat secara bersendirian di bawah sebuah badan atau lembaga yang diletakkan di bawah Kementerian Haji dan Wakaf Arab Saudi. Penubuhannya bertujuan untuk memberikan perkhidmatan yang lebih baik kepada jemaah haji bagi menggantikan sistem sheikh yang disifatkan mempunyai pelbagai kelemahan dan menimbulkan pelbagai rungutan (Laporan Tahunan Jabatan Haji, 1984). Melalui sistem baru berkenaan, jemaah haji dibahagikan kepada maktab-maktab mengikut label yang ditampal pada pasport jemaah haji. Maktab-maktab yang

ditetapkan bertanggungjawab menyediakan segala keperluan jemaah haji termasuk perumahan, makanan, air dan pemandu bagi ibadah tawaf, sai dan melontar (*Harian Nasional*, 20 September 1984). Maktab-maktab juga akan menguruskan pemergian jemaah haji ke Arafah dan Mina dan menentukan segala urusan makan minum di sana yang bertujuan memberikan kemudahan dan mengelakkan kebakaran khemah jemaah haji. Segala urusan kematian juga akan diuruskan oleh maktab masing-masing. Pihak Muassasah juga telah bersetuju agar jemaah haji *RISEAP* (negara-negara anggota Majlis Dakwah Islamiyah Serantau Asia Tenggara dan Pasifik) yang menggunakan perkhidmatan LTH diletakkan di bawah Muassasah Jemaah Haji Malaysia. Keseluruhan kadar bayaran jemaah haji Malaysia kepada pihak Muassasah pada tahun 1984 ialah sebanyak SR1,850.00 seorang yang merangkumi sewa rumah kelas 1 SR1,400.00, khemah di Arafah dan Mina SR150.00 dan jamu SR300.00. LTH menetapkan agar jemaah haji Malaysia mengambil rumah kelas 1 tanpa kemudahan pendingin hawa (Laporan Tahunan Jabatan Haji, 1984).

Meskipun pada dasarnya, sistem berkenaan mempunyai matlamat yang lebih baik berbanding sistem sheikh, iaitu memberi kesempurnaan dan keselesaan kepada jemaah haji tetapi pelaksanaannya yang tidak dilakukan secara teratur menyebabkan timbul pelbagai masalah. Contohnya, pelbagai aduan, rungutan dan kritikan disiarkan di akhbar tempatan setelah berakhirnya musim haji tahun 1984. Rata-rata jemaah haji menyifatkan layanan sheikh haji melalui Sistem Muassasah sebagai tidak amanah dan tidak berperikemanusiaan (*Berita Harian*, 22 September 1984). Dakwaan tentang kegagalan Sistem Muassasah bukan hanya dikemukakan oleh jemaah haji, tetapi turut disuarakan oleh pegawai-pegawai tinggi kerajaan Malaysia. Umpamanya, akhbar *Berita Harian* bertarikh 21 September 1984 memuatkan berita tentang teguran yang dibuat oleh Dato' Seri Najib Tun Razak yang menunaikan haji pada tahun 1984 terhadap LTH dan Sistem Muassasah. Pandangan berkenaan turut disokong oleh bekas pengarang *Utusan Melayu*, Encik Melan Abdullah.

Sebilangan besar jemaah haji mengemukakan aduan mengenai layanan buruk yang diterima khususnya dari segi kemudahan tempat tinggal. Terdapat kes yang dilaporkan yang melibatkan hampir 500 orang jemaah haji Malaysia ditempatkan di kawasan yang tidak sesuai ketika di Mina (*Berita Harian*, 21 September 1984). Selain itu, aduan juga dikemukakan disebabkan kes yang mana kebanyakan pasangan suami isteri terpaksa tinggal berasingan apabila ditempatkan di maktab-maktab yang berlainan (Laporan Tahunan Jabatan Haji, 1984). Permohonan agar ditempatkan ke dalam maktab yang sama menyebabkan mereka terpaksa membayar beberapa ratus riyal sebagai bayaran tambahan (*Berita Harian*, 22 September 1984). Hampir semua jemaah haji Malaysia tidak mendapat kawasan seluas 1 x 2 meter seperti yang dijanjikan walaupun LTH telah menjelaskan keseluruhan bayaran sewa rumah sebelum ketibaan jemaah haji ke Tanah Suci (Laporan Tahunan Jabatan Haji, 1984). Turut dilaporkan di dada akhbar masalah yang wujud apabila jemaah haji Malaysia dan Indonesia ditempatkan di dalam sebuah maktab yang sama kerana kesukaran menyesuaikan diri antara satu sama lain (*Berita Harian*, 22 September 1984).

Selain itu, pelbagai masalah turut dialami oleh jemaah haji di Arafah dan Mina apabila khemah-khemah yang disediakan oleh pihak Muassasah terlalu sempit dan tidak dilengkapi dengan bekalan elektrik. Makanan dan minuman juga lewat diedarkan di samping mutu makanan yang terlalu rendah. Mereka dihidangkan dengan makanan bernilai SR15.00, sedangkan SR50.00 seorang telah diperuntukkan untuk makanan jemaah haji. Ketika di Mina, jemaah haji hanya menikmati makanan tengah hari pada jam 4 petang. Layanan yang diterima sewaktu makan juga disifatkan terlalu kasar dan tidak teratur kerana pekerja-pekerja Indonesia mengutamakan jemaah haji Indonesia. Kebanyakan khemah juga tidak bertanda menyebabkan ramai jemaah haji yang sesat dan keadaan tersebut turut menyukarkan petugas-petugas LTH untuk menghantar jemaah haji ke khemah masing-masing (*Harian Nasional*, 13 September 1984).

Secara umumnya, kebajikan jemaah haji disifatkan tidak diberikan perhatian yang sewajarnya di bawah Sistem Muassasah yang diperkenalkan. Terdapat segelintir jemaah haji yang tersadai di Jeddah selama tujuh jam sebelum dihantar dengan bas ke Madinah. Ada juga jemaah haji yang hampir pengsan kerana kepanasan akibat alat pendingin hawa bas tidak berfungsi (*Harian Nasional*, 13 September 1984). Selain bas yang disediakan dari Makkah ke Madinah dan Arafah terlalu uzur jemaah haji Malaysia juga menghadapi kesukaran apabila giliran menaiki bas ke Muzdalifah diberi keutamaan kepada jemaah haji

Indonesia. Kesukaran juga turut dialami oleh petugas-petugas LTH yang dihantar ke Hospital Mina bagi mengesan jemaah haji Malaysia yang sakit apabila mereka tidak dibenarkan bertugas di sana (Laporan Tahunan Jabatan Haji, 1984).

Dengan pelaksanaan Sistem Muassasah telah menyebabkan sheikh-sheikh haji seperti kehilangan semangat untuk bekerja kerana mereka tidak lagi perlu bersaing dan bekerja kuat bagi memenangi hati jemaah haji. Segala urusan pembahagian jemaah haji dilakukan oleh jawatankuasa Muassasah. Ada juga pihak yang mendakwa bahawa sheikh-sheikh haji sendiri sebenarnya kurang berminat dengan sistem baru berkenaan kerana mereka tidak boleh mengaut keuntungan yang banyak. Mereka cuba menunjukkan rasa tidak senang terhadap sistem berkenaan dengan menjadikan jemaah haji sebagai sasaran. Kebanyakan mereka tidak mengambil peduli mengenai apa yang berlaku terhadap jemaah haji di bawah pengawasan mereka kerana segala tanggungjawab akan dipikul oleh jawatankuasa Muassasah (*Harian Nasional*, 20 September 1984).

Berikutan pelbagai kesulitan yang timbul, LTH telah mengambil tindakan tegas menyaman Jawatankuasa Muassasah Asia Tenggara melalui Kementerian Haji dan Wakaf Arab Saudi pada 5 Oktober 1984 sebagai pengajaran agar kecuaiian sedemikian rupa tidak berulang lagi pada masa hadapan. Sehubungan itu, kesemua 13 orang ahli Jawatankuasa Muassasah Asia Tenggara yang diketuai oleh Sheikh Muhammad Ali Inderagiri telah dibicarakan dari jam 9 malam sehingga 5.30 pagi pada malam itu juga. Keputusan perbicaraan mendapati pihak jawatankuasa terbabit bersalah dan diberi peringatan agar tidak mengulangi kecuaiian mereka dalam menjaga kebajikan jemaah haji. Pengerusinya telah memberikan jaminan akan berusaha mengatasi segala kesulitan yang timbul pada tahun tersebut dan akan memperkemaskan lagi urusan haji bagi tahun-tahun berikutnya (*Harian Nasional*, 11 September 1984). Kerajaan Arab Saudi juga telah berjanji akan mengambil beberapa langkah bagi memastikan jemaah haji Malaysia mendapat layanan yang lebih baik pada masa akan datang. Sebuah jawatankuasa penerima aduan yang akan bertugas sepanjang musim haji bagi menyelesaikan masalah jemaah haji kemudiannya telah diwujudkan oleh kerajaan Arab Saudi (*Berita Harian*, 12 Disember 1984).

Berikutan itu, sebuah laporan bertajuk “Laporan Kajian Prestasi Pelaksanaan Muassasah Asia Tenggara kepada Jemaah Haji Malaysia” telah disediakan oleh pegawai-pegawai kanan LTH. Pada 22 Oktober 1984, sebuah memorandum “Masalah-masalah yang Dihadapi oleh Jemaah Haji Malaysia dan Syor-syor untuk Mengatasinya” telah diserahkan kepada Perdana Menteri Malaysia. Sehubungan itu, pelbagai isu telah dirundingkan oleh kerajaan Malaysia dengan kerajaan Arab Saudi bagi mengatasi segala kelemahan yang wujud dalam hal ehwal pengurusan haji. Satu persetujuan telah dicapai agar LTH diberi hak bersama Muassasah untuk menyewa rumah penginapan jemaah haji (*Al-Islam*, Ogos 1987). Sebelum disewa, pemeriksaan bersama oleh pihak LTH dan Muassasah akan diadakan. *Lujnah Tanfiziah* (Jawatankuasa Bertindak) telah diwujudkan bagi memeriksa keadaan penginapan jemaah haji sepanjang musim haji dan mereka diberi kuasa mengambil tindakan terhadap maktab-maktab yang melanggar peraturan perumahan (Fail LUTH, T429/352/1, Surat Perjanjian di antara Muassasah Asia Tenggara dan LUTH).

Setiap rumah penginapan jemaah haji juga disediakan peti cadangan bagi membolehkan mereka mengemukakan sebarang aduan dan cadangan yang difikirkan wajar. Jemaah haji Malaysia tidak dibenarkan ditempatkan di sotor (loteng), bilik stor, ruang dapur, ruang laluan dan bilik bawah tanah. Bayaran sewa rumah oleh LTH kepada Muassasah juga akan dilakukan secara berperingkat-peringkat bagi menjamin segala syarat perumahan dipatuhi. Sebanyak 30% daripada sewa yang dipersetujui dibayar ketika menandatangani perjanjian, 60% ketika jemaah haji mula menginap di kediaman mereka dan 10% akan dibayar sekembalinya jemaah haji dari Mina. Pihak Muassasah tidak dibenarkan menuntut sebarang bayaran tambahan daripada jemaah haji. Muassasah juga bertanggungjawab ke atas kebersihan rumah, mengadakan tong-tong sampah di setiap tingkat dan menyediakan khadam di setiap bangunan, iaitu seorang khadam bagi setiap 250 orang jemaah haji (Fail LUTH, T429/352/1, Surat Perjanjian di antara Muassasah Asia Tenggara dan LUTH).

Bagi mengelakkan suami isteri dan anggota keluarga jemaah haji tinggal berasingan, semua jemaah haji dalam satu penerbangan telah diperuntukkan maktab yang sama dan segala urusan dilakukan semasa ketibaan jemaah haji di Lapangan Terbang Jeddah dan dijalankan secara bersama oleh pihak Muassasah

dan LTH. Bagi menjamin jemaah haji disediakan makanan ala Malaysia dan makanan diedar pada masanya, pihak Muassasah mengarahkan setiap maktab memasak makanan bagi jemaah haji mereka di Arafah dan Mina (*Berita Harian*, 23 Mei 1985). Di samping itu, pihak LTH juga meminta agar jemaah haji Malaysia disediakan makanan dan minuman sebaik ketibaan mereka di Tanah Suci seperti tradisi yang diamalkan di bawah Sistem Sheikh. Bagi mengatasi masalah kelewatan jemaah haji mendapatkan bas di Jeddah atau untuk ke Arafah, LTH mengambil langkah menyewa bas-bas khas untuk membawa jemaah haji Malaysia sahaja. Jemaah haji Malaysia juga akan diasingkan daripada jemaah haji negara lain bagi menjamin mereka mendapat layanan yang sewajarnya. Hanya 10 hingga 20 buah maktab akan ditetapkan bagi jemaah haji Malaysia dan sebuah maktab mengendalikan tidak lebih 2,000 orang jemaah haji berbanding 4,000 orang pada tahun 1984 (*Berita Harian*, 12 Disember 1984).

Mulai tahun 1985, Sistem Muassasah Adilla⁷ telah ditubuhkan di Madinah dan melalui sistem berkenaan, rumah penginapan jemaah haji akan disewa oleh pihak Muassasah dengan persetujuan LTH. Bayaran sewa telah diseragamkan, iaitu SR400.00 seorang yang akan dibuat terus oleh LTH kepada pihak Muassasah dan tidak lagi dibayar oleh jemaah haji. Sebelum sistem ini diperkenalkan, jemaah haji terpaksa membayar sendiri sewa rumah dengan kadar yang tidak seragam, iaitu antara SR300.00 pada awal musim haji dan SR600.00 hingga SR650.00 pada akhir musim haji (*Al-Islam*, Ogos 1987).

Bagi memberikan perkhidmatan yang lebih baik kepada jemaah haji Malaysia Muassasah Asia Tenggara juga dikehendaki memastikan pihak *Naqabah* (Syarikat Pengangkutan Rasmi Arab Saudi) menyediakan bas berhawa dingin yang mencukupi dan pemandu-pemandunya diberikan latihan agar mengetahui jalan-jalan di Jeddah, Madinah, Makkah, Arafah dan Mina. Para pemandu juga diwajibkan memakai tanda nama bagi membolehkan jemaah haji mengemukakan aduan terhadap pemandu yang menuntut *baksis*.¹ Pihak Muassasah juga telah bersetuju dengan permintaan LTH agar menambah bilangan pemandu berbangsa Indonesia bagi memudahkan komunikasi dengan jemaah haji Malaysia. Pihak LTH juga akan mengadakan perkhidmatan alternatif bagi menampung kelemahan Muassasah Asia Tenggara seperti memandu jemaah haji mengerjakan tawaf dan sai, memberi makan dan minum kepada jemaah haji yang terlantar akibat kecuaiannya Muassasah dan menempatkan petugas-petugas LTH di tepi-tepi jalan sekitar Mina untuk membantu jemaah haji Malaysia yang sesat (*Al-Islam*, Ogos 1987).

Timbalan Menteri Haji dan Wakaf Arab Saudi, Sheikh Abdullah Bugis turut mengarahkan agar sepucuk surat perjanjian khas yang menyenaraikan tanggungjawab Muassasah antara LTH dengan Muassasah Asia Tenggara diadakan. Satu salinan surat perjanjian berkenaan akan diserahkan kepada Kementerian Haji dan Wakaf bagi memudahkan tindakan diambil terhadap pelanggaran syarat perjanjian oleh pihak Muassasah. Kerajaan Arab Saudi juga memohon diberikan tempoh sekurang-kurangnya tiga musim haji bagi memastikan sama ada sistem berkenaan sesuai atau tidak bagi jemaah haji Asia Tenggara (Fail LUTH, T429/352/1, Surat Perjanjian di antara Muassasah Asia Tenggara dan LUTH). Setelah mempunyai pengalaman selama dua tahun, pada tahun ketiga pelaksanaannya, ternyata Sistem Muassasah telah berjaya memperbaiki banyak kelemahan pada tahun-tahun sebelumnya (Laporan Ketua Rombongan Haji, 1986).

Cabaran Dalam Lembaga Tabung Haji

Sehingga tahun 1981, LTH masih berhadapan dengan cabaran dalaman apabila wujudnya ketidaksefahaman antara pasukan perubatan dan pasukan kebajikan. Percanggahan dan perselisihan faham yang sering timbul berpunca daripada rasa tidak puas hati anggota pasukan perubatan yang majoritinya terdiri daripada pegawai-pegawai Kementerian Kesihatan. Mereka mendakwa bahawa pasukan berkenaan tidak diberikan kedudukan sama rata dengan pasukan kebajikan yang terdiri daripada kakitangan LTH

¹*Baksis* merupakan wang yang diberikan kepada seseorang sebagai ganjaran di atas perkhidmatan yang telah diberikan. Namun begitu, sikap individu yang terlalu cenderung untuk mengaut keuntungan menjadikan *baksis* berfungsi sebagai rasuah kerana terdapat segelintir pemandu di Tanah Suci melakukan pelbagai helah seperti keengganan meneruskan perjalanan sekiranya *baksis* tidak diberikan kepada mereka.

sendiri. Banyak keputusan dan tindakan yang diambil oleh Ketua Rombongan Haji dibuat tanpa mengambil kira pandangan pasukan perubatan. Dari aspek pentadbiran pula, pasukan perubatan diletakkan secara terus di bawah arahan LTH dan Kementerian Kesihatan tidak mempunyai sebarang kuasa. Perkara berkenaan telah menimbulkan pelbagai kesulitan dari aspek kewangan dan keputusan. Ketua Rombongan Haji juga didakwa tidak pernah mengadakan mesyuarat dengan pasukan perubatan sepanjang musim haji tahun 1981 (Laporan Rombongan Perubatan Malaysia, 1981).

Masalah yang melibatkan pasukan perubatan juga timbul berikutan segala bentuk pembelian dan pengendalian perbelanjaan dibuat oleh LTH. Peralatan yang dicadangkan oleh pasukan perubatan tidak dipenuhi. Pada musim haji tahun 1981, enam buah kenderaan yang baru dibeli oleh LTH telah diserahkan kesemuanya kepada pasukan kebajikan. Pasukan perubatan juga mendakwa bahawa mereka sering mengalami kesulitan berikutan hampir kesemua kenderaan yang diperuntukkan kepada mereka sudah terlalu uzur dan sering mengalami kerosakan di pertengahan jalan. Kadang kala, anggota pasukan berkenaan terpaksa tidur di padang pasir sementara menunggu bantuan dari Makkah atau Madinah. Kesulitan juga timbul akibat kerosakan ambulan terutamanya pada waktu puncak (Laporan Ketua Rombongan Perubatan, 1983).

Satu lagi cabaran yang dihadapi oleh LTH ialah sikap jemaah haji Melayu yang enggan membawa aduan terhadap salah laku sheikh haji ke muka pengadilan menyebabkan tindakan sewajarnya sukar dilakukan. Keengganan jemaah haji Melayu mengemukakan aduan terhadap sheikh haji berkemungkinan berkait rapat dengan perspektif mereka bahawa sikap mengheboh dan memperkatakan perkara yang dianggap buruk yang berlaku di Makkah adalah kurang baik kerana perbuatan berkenaan seolah-olah mencerca Tanah Suci Makkah. Pada tahun 1983, daripada sembilan kes yang dilaporkan, hanya satu kes, iaitu aduan terhadap Sheikh Ali Rashidi berjaya dibawa ke Kementerian Haji dan Wakaf dan ke peringkat Jawatankuasa Aduan. Kejayaan tersebut berikutan keengganan pengadu, Abdullah Fajri bin Abdullah menerima tawaran SR10,000.00 yang dibuat oleh sheikh haji tersebut sekiranya aduan berkenaan ditarik balik. Bagi kes-kes lain, ternyata pihak pengadu telah berjaya dipujuk rayu dengan jaminan layanan istimewa oleh sheikh haji agar aduan ditarik balik. Berikutan itu, pada sekitar tahun 1983, aduan yang berjaya dibawa ke muka pengadilan adalah berkurangan berbanding tahun sebelumnya (Laporan Tahunan Haji 1982; Laporan Tahunan Haji 1983).

Pada tahun 1982, sebanyak lima aduan terhadap sheikh haji di Mina telah berjaya dibawa ke muka pengadilan. Sheikh Abas Mukminah didakwa atas tuduhan tidak memberi makan 469 orang jemaah haji sedangkan wang jamu sudah dibayar. Beliau telah diarahkan membayar balik SR35.00 seorang ke dalam akaun jemaah haji. Manakala, Sheikh Husin Makki pula didakwa atas kesalahan menyediakan khemah yang terlalu sempit, tidak memberi makan jemaah haji dan penyediaan bekalan air yang sedikit. Beliau telah diarahkan memperbaiki keadaan tersebut dalam masa sejam dan arahan tersebut telah dipatuhi. Sheikh Kadir Yahya Nuri pula telah didakwa atas beberapa kesalahan antaranya tidak berhenti di Muzdalifah, memaksa jemaah haji melakukan Nafar Awal, menyediakan nasi mentah dan ikan busuk, tidak menyediakan bekalan air yang mencukupi, keadaan tandas terlalu kotor dan khemah yang terlalu sempit sehingga jemaah haji tidak dapat meluruskan kaki. Beliau telah diarahkan memohon maaf kepada jemaah haji dan berjanji tidak akan mengulangi kesalahan berkenaan. Tiga lagi sheikh, iaitu Sheikh Abdullah Rembau, Sheikh Badur Rembau dan Sheikh Yaakob Perak masing-masing didakwa atas kesalahan tidak memasak nasi untuk jemaah haji dan kesemua mereka telah diberi amaran dan diarahkan memasak nasi untuk jemaah haji masing-masing.

Kebimbangan bahawa amalan haji mereka akan tergendala dan penangguhan penerbangan pulang ke tanah air kerana terpaksa menghadiri perbicaraan di mahkamah berulang kali mendorong mereka untuk tidak mengemukakan aduan secara bertulis. Sehubungan itu, LTH sentiasa menasihati jemaah haji semasa kursus haji agar melakukan aduan secara bertulis sekiranya mereka ingin memastikan kebajikan mereka terpelihara (Laporan Ketua Rombongan Haji, 1977).

Kesimpulan

Secara kesimpulannya, monopoli yang dipegang oleh LTH sebagai sebuah entiti tunggal yang diberi kuasa menguruskan hal ehwal haji orang Melayu mempunyai pro dan kontra. Penubuhan LTH telah membuktikan keprihatinan kerajaan memberi kemudahan kepada orang Melayu menyimpan secara berdikit-dikit untuk menunaikan ibadah haji tanpa perlu lagi menjual harta benda dan mengalami kesempitan hidup sekembalinya mereka dari Tanah Suci Makkah. LTH bukan sahaja bertanggungjawab memelihara kebajikan jemaah haji dari aspek kesihatan, pengangkutan, dan penginapan tetapi juga berusaha melindungi jemaah haji daripada sebarang bentuk penipuan dan eksploitasi pelbagai pihak. Pengalaman orang Melayu mengalami pelbagai kesulitan untuk merealisasikan cita-cita mereka menunaikan ibadah haji turut mengalami perubahan secara beransur-ansur dengan pelaksanaan sistem pengurusan haji yang lebih sistematik dan teratur. Walau bagaimanapun, ketiadaan persaingan daripada pihak lain boleh menyebabkan LTH lalai dan leka dalam melaksanakan tanggungjawabnya memberikan perkhidmatan terbaik kepada jemaah haji. LTH seharusnya mengambil pengajaran daripada kesilapan dan kelemahan yang berlaku pada masa lalu dalam usaha meningkatkan mutu perkhidmatannya pada masa hadapan. Pelbagai cabaran yang dihadapi oleh LTH sejak awal penubuhannya sewajarnya memamatkan badan berkenaan untuk terus mengorak langkah menuju kecemerlangan sekali gus menjadi sebuah badan yang diyakini dan dihormati oleh masyarakat dunia.

Rujukan

- “Benarkah Muassasah lebih susah dari sistem syeikh?”, *Harian Nasional*, 20 September 1984.
- “Benarkah Muassasah lebih susah”, *Harian Nasional*, 20 September 1984.
- “Benarkah Muassasah lebih susah”, *Harian Nasional*, 20 September 1984.
- Fail LUTH Machang, Maklumat Haji 1403 Hijrah dan 1404 Hijrah.
- Fail LUTH, T429/352/1 Jld 1, “Surat Perjanjian di antara Muassasah Asia Tenggara dan LUTH”.
- “Hanafiah: Jemaah haji terkandas bukan hal LUTH”, *Berita Harian*, 20 November 1981.
- “Jemaah Haji kesal layanan buruk di Arab Saudi”, *Berita Harian*, 22 September 1984.
- “Jemaah haji kita akan nikmati masakan cara Malaysia”, *Berita Harian*, 23 Mei 1985.
- “Kerana tidak melalui LUTH”, *Berita Harian*, 21 November 1981.
- “Kerana tidak melalui LUTH”, *Berita Harian*, 21 November 1981.
- “Kesulitan yang ditempah”, *Berita Harian*, 24 Ogos 1981.
- “Khidmat baru untuk jemaah di Tanah Suci, Tabung Haji gunakan Sistem Amir”, *Berita Harian*, 6 Mac 1984.
- Laporan Tahunan Haji 1982.
- Laporan Tahunan Haji 1983.
- Laporan Tahunan Jabatan Haji, 1984.
- Laporan Ketua Rombongan Haji, 1977.
- Laporan Ketua Rombongan Haji, 1986.
- Laporan Rombongan Perubatan Malaysia, 1981.
- Laporan Ketua Rombongan Perubatan, 1983.
- “LUTH siasat sindiket haji penerbangan swasta”, *Berita Harian*, 20 November 1981.
- McDonnell, Mary Byrne. (1986). *The conduct of Hajj from Malaysia and its socio-economic impact on Malay society: A descriptive and analytical study, 1860-1981*. Phd Dissertation. Columbia University.
- Nair, Shanti. (1997). *Islam in Malaysian foreign policy*. New York & London: Routledge.
- “Najib tegur Muassasah”, *Berita Harian*, 21 September 1984.
- “Nasihat kepada Penduduk2 Kedah, kebaikan ke Mekah dengan Luth dijelaskan”, *Berita Harian*, 23 Disember 1978.
- Noorzila Jamaludin. (1987). “Muassasah dan kesannya kepada Jemaah”. *Al-Islam*, edisi Ogos 1987.
- Norhashimah Mohd. Yasin. (1996). *Islamisation/Malaynisation: A study on the role of Islamic law in the economic development of Malaysia: 1969-1993*. Kuala Lumpur: A. S. Noordeen.
- Norhisham Mustafa. “Sebaik Tabung Haji agensi pelancongan juga yang dipilih?”, *Berita Harian*, 9 September 1984.
- “Perkhidmatan tidak memuaskan Tabung Haji saman Muassasah”, *Harian Nasional*, 11 September 1984.

- Radiah Abdul Kader. (1991). "The Malaysian pilgrims management and fund board and resource mobilization". Dalam Mohamed Ariff. (ed.). *The Islamic Voluntary Sector in Southeast Asia*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- "Seratus jemaah haji swasta terkandas", *Berita Harian*, 10 Jun 1985.
- Shamsiah Sanin. "Badan Muassasah dihukum jika cuai", *Berita Harian*, 12 Disember 1984.
- "Sistem Muassasah timbulkan kesulitan kepada jemaah haji", *Harian Nasional*, 13 September 1984.
- Zainal Abidin Abd. Wahid. (1993). *Sejarah perkembangan Tabung Haji Malaysia 30 tahun*. Kuala Lumpur: Jabatan Perdana Menteri.